

Justyna Siemionow

**NOWE STANDARDY
W PRACY RESOCJALIZACYJNEJ
Z MŁODZIEŻĄ
NIEDOSTOSOWANĄ SPOŁECZNIE:
PROPOZYCJE ROZWIĄZAŃ**

Wprowadzenie

Proces resocjalizacji można rozpatrywać w dwóch zasadniczych wymiarach: jako określony proces oddziaływania wychowawczego oraz jako efekt tego procesu. Pierwszy ze wskazanych wymiarów związany jest ze stosowaniem określonych metod, technik i sposobów oddziaływań wobec wychowanków, drugi natomiast jest urealnioną, zmaterializowaną i trwałą sumą efektywności oddziaływań¹. Ważną cechą działalności resocjalizacyjnej jest jej komplementarny oraz wyjaśniający charakter, co oznacza także zmienność i określoną dynamikę wpisanych w nią zadań. Proces resocjalizacji to wielowymiarowe, świadome i celowe działania wychowawcze rozłożone w czasie.

Analiza i ocena podejmowanych działań jest bardzo ważnym aspektem procesu resocjalizacji, na każdym jego etapie; najważniejszym celem tego procesu jest powrót danej jednostki do społeczeństwa oraz uzyskanie takich zmian w zachowaniu, aby przestrzegala ona obowiązujących w nim norm i zasad, a także właściwie wypełniała przypisane jej role społeczne. Zatem celowe i potrzebne wydaje się poszukiwanie kryteriów oceny realizowanych działań wobec nieletnich, tak aby stopniowo zwiększać ich skuteczność, a tym samym stopień realizacji celów założonych na początku tego procesu. Analiza prowadzonych działań resocjalizacyjnych, ich ocena, obserwacja w kontekście całego funkcjonowania instytucji, ma także inny cel, a mianowicie wyprowadzenie wniosków, gromadzenie wiedzy, których wykorzystanie w praktyce może podnieść jakość, zwiększyć ilość prowadzonych działań opiekuńczo-wychowawczo-terapeutycznych. Istotne jest również, aby podejmowanym działaniom w ramach analizy pracy resocjalizacyjnej towarzyszył wysoki indywidualizm oraz podmiotowość i szacunek dla obejmo-

¹ M. Konopczyński, *Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych*, Warszawa 2013, s. 183.

wanych nimi wychowanków oraz kadry pedagogicznej.

Systematyczne dokonywanie ocen, czy też analiz efektywności działań wychowawczych staje się standardem we współczesnej resocjalizacji, to także ważne źródło informacji zwrotnych, bez którego progres w tych działaniach wydaje się być niemożliwy. Aktualnie trwają prace nad przygotowaniem standardów funkcjonowania Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych, które zostaną wprowadzone w życie w ciągu kilku najbliższych lat. Wyznaczają one kierunki zmian w resocjalizacji nieletnich oraz mobilizują do maksymalizacji efektów.

Diagnoza rezultatów resocjalizacji jest i była niezwykle trudna, dostarczała jedynie zbliżonych do rzeczywistości wskaźników co prowadzi często do skrajnych ocen i poglądów dotyczących sensu działań resocjalizacyjnych. W sytuacji znacznego rozszerzenia obszaru diagnozy na sferę działań pozainstytucjonalnych, np. profilaktykę, terapię w środowisku otwartym, problem oceny efektów resocjalizacji komplikuje się jeszcze bardziej². Z drugiej jednak strony otwiera nowe możliwości analizy skutków prowadzonych działań resocjalizacyjnych. Podstawowym zadaniem staje się zatem jak najbardziej precyzyjne ujęcie definicji zmiany w resocjalizacji, jakich skutków oczekujemy w wyniku prowadzonych oddziaływań resocjalizacyjnych, powraca tu także pytanie o zasadniczy cel procesu resocjalizacji.

W prezentowanym artykule zwrócono uwagę na konieczność dokonywania analizy efektywności prowadzonych działań przez instytucje resocjalizacyjne, również na stały rozwój placówek i kadry, poprzez wprowadzanie nowych metod pracy z podopiecznymi. Poszukiwanie skutecznych form oddziaływań wobec nieletnich, wypracowanie określonych programów oddziaływań – to codzienność dzisiejszych instytucji resocjalizacyjnych.

Artykuł zawiera również propozycję działań mających na celu kompleksową analizę zadań realizowanych w wybranej instytucji, celem podnoszenia jakości pracy opiekuńczo-wychowawczo-terapeutyczno-edukacyjnej placówki. Prezentowana propozycja działań ewaluacyjnych ma charakter nowatorski, nie wprowadzono ich jeszcze na stałe do analizy efektów procesu resocjalizacji, które to – przynajmniej na poziomie ilościowym – są standardem dzisiejszej resocjalizacji, np. ilość ucieczek, ilość popełnianych przez wychowanków czynów karalnych. Po analizę jakościową sięga jeszcze niewielki procent instytucji resocjalizacyjnych dla nieletnich, a jej wyniki oraz wynikające z nich wnioski są kluczowe do wprowadzania stopniowych zmian w systemie opieki nad dziećmi i młodzieżą niedostosowaną społecznie. Dziś już nie wystarczy wskazać ilu wychowanków powróciło z przepustek na czas, ilu dokonało ucieczki z instytucji, koniecznością staje się posiadanie wiedzy dlaczego tak się stało, jakie przyczyny leżą u podstaw tego typu zachowań, tak aby wyprowadzić wnioski istotne dla dalszej pracy z wychowankami.

² B. Urban, *Ocena rezultatów resocjalizacji*, [w:] J.M. Stanik, B. Urban (red.), *Resocjalizacja*, tom 1, Warszawa 2007, s. 312-313.

Zmiana a efekt w procesie resocjalizacji

W dzisiejszą rzeczywistość społeczną na stałe wpisane jest pojęcie „zmiany”, a nadążanie za zmianami, zrozumienie ich oraz zagospodarowanie wynikających z nich korzyści bądź też ich braku to ważny aspekt przystosowania społecznego człowieka.

Zmianę można scharakteryzować jako każdą istotną modyfikację określonej części w ramach wyróżnionej całości³. Zmiana – to również zdarzenie, w wyniku którego stan końcowy wskazanego działania jest odmienny od stanu początkowego.

To planowana i kontrolowana modyfikacja sposobu funkcjonowania instytucji, będąca reakcją na przewidywane bądź też zachodzące przeobrażenia w otoczeniu, mająca za zadanie podniesienie poziomu konkurencyjności i efektywności danej organizacji⁴. Instytucja resocjalizacyjna dla nieletnich jest tu ujmowana jako szczególny rodzaj organizacji, która dysponując określonymi zasobami m.in. kadrowymi, finansowymi, lokalowymi i rzeczowymi, realizuje przypisane jej cele w tym nadrzędny: powiązany z przygotowaniem podopiecznych do samodzielnego i zgodnego z normami prawno-społecznymi funkcjonowania w okresie dorosłości.

Tabela 1. Wybrane rodzaje zmian w procesie resocjalizacji nieletnich

kryterium	rodzaj zmiany	charakterystyka zmiany
przyczyna (źródło) zaistnienia zmiany	zewnątrzna	związana z otoczeniem (środowiskiem macierzystym) wychowanka np. ojciec/matka przestaje nadużywać alkoholu, podejmuje pracę, rodzina zaczyna mieć stałe źródło dochodu
	wewnętrzna	odnosząca się do działalności oraz funkcjonowania MOW, np. przeniesienie wychowanka do innej grupy, uczestnictwo w określonych zajęciach specjalistycznych
przewidywalność zmiany	planowana	wprowadzana w sposób planowany, zamierzona i oczekiwana, np. obniżenie poziomu agresji słownej po wprowadzeniu zajęć specjalistycznych do IPET-u wychowanka
	nagła/nieplanowana	stanowi reakcję na zaistniałą sytuację/wydarzenia, nie została uwzględniona i nie była oczekiwana przez osoby wprowadzające określone działania, np. ucieczka wychowanka z MOW jako reakcja na brak zgody SR na urlop w środowisku rodzinnym

³ R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa 2005, s. 392.

⁴ R. Wendt, *Zarządzanie zmianą w polskiej firmie*, Warszawa 2010, s. 11.

kryterium	rodzaj zmiany	charakterystyka zmiany
głębokość/ trwałość zmiany	powierzchnowa/ nietrwała	jest ogólna, nie wnosi znaczących zmian w funkcjonowanie wychowanka, a jedynie powoduje dostosowanie się do nowych dla niego warunków, np. przestrzeganie ramowego rozkładu dnia w MOW
	głęboka/trwała	istotnie wpływa na funkcjonowanie wychowanka, jej konsekwencje są długofalowe, np. poprawa wyników w nauce i kontynuacja nauki w szkole ponadgimnazjalnej po opuszczeniu MOW
szybkość zmian	szybka	w dużym stopniu uwarunkowana jest sytuacyjnie, często występuje po nagłych, nieoczekiwanych wydarzeniach z udziałem wychowanka
	stopniowa/ powolna	wymaga określonych ram czasowych, jest wieloetapowa i zależy od kompleksu czynników oraz ich wzajemnych relacji, np. adaptacja do nowych warunków i pobytu w MOW
sposób zmiany	narzucona	wprowadzona odgórnie bez uwzględnienia stanowiska osób uczestniczących w indywidualnym procesie resocjalizacji wychowanka, np. decyzja sądu o zmianie środka wychowawczego
	ustalona/ wspólnie uzgodniona przez zespół wychowawczy	zaopiniowana i uzgodniona przez wszystkie osoby pracujące z podopiecznym, np. przekierowanie wychowanka do innego MOW ze szkołą zawodową po ukończeniu gimnazjum

Źródło: opracowano na podstawie S. Sokołowska, *Organizacja i zarządzanie. Ujęcie teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009, s. 221-224.

Wszystkie rodzaje zmian opisane w tabeli 1 powinny być uwzględniane w procesie resocjalizacji, wyznaczają one dynamikę tego procesu, pozwalają opisywać jego przebieg w wymiarze indywidualnym, grupowym oraz instytucjonalnym.

Działania resocjalizacyjne planowane i organizowane dla nieletnich w instytucjach, oparte na zasadzie podmiotowości oraz indywidualizacji, zmierzające do wykreowania nowej tożsamości podopiecznych – mają określone uwarunkowania, jak i ograniczenia. Mogą one mieć charakter osobowy i pozaosobowy. Uwarunkowania i ograniczenia osobowe, do których należą predyspozycje interpersonalne, zdolności i umiejętności, kompetencje wychowawcze oraz zaangażowanie, można podzielić na:

1. uwarunkowania związane z podmiotem oddziaływań czyli wychowankiem,
2. uwarunkowania związane z osobami kierującymi procesem resocjalizacji czyli wychowawcami,
3. uwarunkowania związane z innymi osobami będącymi w różnych interakcjach resocjalizacyjnych czyli personelem instytucji.

Do uwarunkowań pozaosobowych należą:

1. sprzyjający lub ograniczający system administracyjno-prawny: przepisy regulujące funkcjonowanie instytucji związane z jej przynależnością resortową, w przypadku MOW-ów to Ministerstwo Edukacji Narodowej,
2. infrastruktura czyli warunki lokalowe oraz baza materialna instytucji,
3. klimat społeczny instytucji⁵.

Analiza funkcjonowania instytucji resocjalizacyjnej jako całości, z punktu widzenia realizowanych przez nią zadań oraz osiągania zakładanych celów, powinna uwzględniać powyższe uwarunkowania, jak również dynamikę zmian, którym podlega instytucja resocjalizacyjna jako organizacja. Ponadto, warto podkreślić, że istotą omawianych działań nie jest jedynie diagnoza istniejącego stanu rzeczy, ale przede wszystkim systematyczny rozwój MOW-ów jako organizacji, nadszanie za zmianami w otoczeniu zewnętrznym, jak i wewnętrznym instytucji, kształtowanie i rozwijanie potencjałów instytucji w wymiarze osobowym, jak i materialnym.

Przykładowy schemat analizy funkcjonowania instytucji resocjalizacyjnej dla nieletnich

Problemem nurtującym wiele osób wykonujących pracę resocjalizacyjną jest odpowiedź na pytanie: jakie czynniki determinują efektywność podejmowanych oddziaływań i jaki jest stopień osiągniętej zmiany osoby niedostosowanej społecznie? Zmiana zachowania z antyspołecznego w prospołeczne zazwyczaj nie jest spowodowana tylko i wyłącznie swobodnym rozwojem jednostki, umożliwia ją aktywny i zamierzony proces resocjalizacji⁶.

Na proces resocjalizacji składa się ciąg powiązanych przyczynowo, ujętych całościowo, świadomie i celowo zorganizowanych faktów wychowawczych, których istotą jest eliminowanie negatywnych ustosunkowań jednostki niedostosowanej społecznie do kierowanych wobec niej oczekiwań społecznych⁷. W proponowanym modelu działań proces resocjalizacji rozumiany jest jako

⁵ M. Konopczyński, *Pedagogika resocjalizacyjna, w stronę działań krenujących*, Kraków 2014, s. 156.

⁶ R. Opora, *Ewolucja niedostosowania społecznego jako rezultat zmian w zakresie odporności psychicznej i zmian kształceń poznawczych*, Gdańsk 2009, s. 23.

⁷ H. Machel, *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994.

kontinuum działań interdyscyplinarnych, u podłoża których leży prawidłowo przeprowadzona diagnoza resocjalizacyjna, jak również ujmowanie tego procesu jako szczególnego rodzaju interakcji, swoistej wymiany doświadczeń oraz informacji, między resocjalizowanym (wychowankiem) a resocjalizującym (wychowawcą).

Ważnym problemem w ocenie skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych jest wykorzystanie różnych źródeł informacji oraz różnych metod ich odbioru, co uwzględnia zaprezentowany model.

Tabela 2. Schemat analizy funkcjonowania instytucji resocjalizacyjnej dla nieletnich w wymiarze osobowym i pozaosobowym

etap	opis i cel podejmowanych działań
<p>pierwszy: poznanie zasad funkcjonowania instytucji oraz jej specyfiki prowadzonych oddziaływań</p>	<p>analiza prowadzonej dokumentacji (np. realizowane programy, zapisy w dziennikach, harmonogram zajęć specjalistycznych oraz rozwijających zainteresowania), analiza zasobów kadrowych oraz zaplecza technicznego, bazy do realizacji konkretnych zadań, analiza organizacji działań w skali dnia, tygodnia, miesiąca, uwzględnienie specyfiki środowiska lokalnego, którego instytucja jest częścią np. środowisko wielkomiejskie – wynikające z tego zyski oraz zagrożenia, czy też środowisko małomiasteczkowe/wiejskie.</p>
<p>drugi: obserwacja zajęć prowadzonych w instytucji.</p>	<p>do analizy włączone zostają wszystkie typy zajęć prowadzone w ramach procesu resocjalizacji: A. zajęcia specjalistyczne np. socjoterapia, psychoterapia, psychoedukacja, relaksacja, B. zajęcia rozwijające zainteresowania, C. zajęcia wypełniające czas wolny podopiecznych, zajęcia prowadzone systematycznie, planowo, zajęcia okazjonalne np. wycieczki, udział w wydarzeniach kulturalnych, zajęcia interwencyjne, w odpowiedzi na konkretne zachowania podopiecznych.</p>
<p>trzeci: indywidualne rozmowy z kadrami pedagogicznymi prowadzącymi określony typ zajęć oraz działań wychowawczych</p>	<p>wywiad strukturalizowany, standaryzowany lub rozmowa kierowana, <i>przykładowe pytania:</i> 1. W jakiego typu zajęciach się pan/pani specjalizuje w MOW? 2. Które zajęcia z oferty są najbardziej lubiane przez podopiecznych i dlaczego? 3. Jak przebiega proces kwalifikacji do tych zajęć? 4. Jak motywuje pan/pani podopiecznych do systematycznego uczestnictwa w zajęciach?</p>

etap	opis i cel podejmowanych działań
czwarty: udział w posiedzeniach zespołów wychowawczych podsumowujących i/lub planujących działania resocjalizacyjne w określonym przedziale czasowym	obserwacja uczestnicząca, analiza wpisów w Indywidualnych Planach Edukacyjno- Terapeutycznych, dyskusja
piąty: warsztaty rozwijające umiejętności wychowawcze dla kadry pedagogicznej instytucji	w oparciu o wnioski uzyskane na poprzednich etapach analizy działalności opiekuńczo-wychowawczej instytucji – zaprojektowane i przeprowadzone warsztaty dla kadry
szósty: podsumowanie, wskazanie rekomendacji i zaleceń do pracy resocjalizacyjnej	spotkania indywidualne oraz w zespołach wychowawczych, udzielanie informacji zwrotnych
siódmy: ocena stopnia wdrożenia zmian, określenie efektów w procesie resocjalizacji, określenie sposobu identyfikacji efektów	spotkanie z Dyrekcją instytucji oraz Radą Pedagogiczną (wychowawcy i nauczyciele, pracownicy socjalni)

Źródło: opracowanie własne.

Każdy z opisanych w tabeli 2 etapów działań kończy się raportem w formie pisemnej, który przekazywany jest Dyrekcji instytucji oraz pracownikom. Czas realizacji poszczególnych działań wynika z kilku podstawowych czynników, wśród których można wymienić:

- wielkość instytucji, tzn. ilość podopiecznych, grup i/lub oddziałów klasowych,
- liczba kadry pedagogicznej oraz sposób jej zatrudnienia: cały etat, pół etatu, umowa zlecenie,
- liczba realizowanych działań, programów w ramach procesu resocjalizacji,
- ilość partnerów zewnętrznych współpracujących w organizacji zajęć dla podopiecznych,
- wewnętrznej organizacji pracy.

Z teoretycznego punktu widzenia resocjalizacja to w swojej istocie pozytywna zmiana człowieka nieprzystosowanego społecznie w wyniku metodycznie zaplanowanych oddziaływań inicjujących jego rozwój osobowy i społeczny – dotychczas zablokowany. Dewiacyjną tożsamość nieletnich można modyfikować jedynie pod wpływem określonych działań specjalistycznych i sprzyjających okoliczności społecznych⁸.

Resocjalizację rozumie się najczęściej jako ścisły związek między metodą resocjalizacyjną a jej wynikiem. Jednak mechaniczne stosowanie interwencji i przestrzeganie zasad resocjalizacji bez zwracania uwagi na to, co się dzieje między podopiecznym a wychowawcą, może nie przynieść zamierzonego efektu⁹. Stąd też, wypracowanie odpowiedniego modelu relacji wychowawczej i jego modyfikowanie powinno być ważnym aspektem analizy pracy resocjalizacyjnej, na której rezultat składa się wiele powiązanych ze sobą czynników, których odizolowanie jest raczej niemożliwe.

Podsumowanie

Pedagogika resocjalizacyjna, która wskazuje mechanizmy negatywnych zachowań osób niedostosowanych społecznie, dąży poza tym także, do wypracowania skutecznych metod pracy z takimi jednostkami. W związku z tym coraz częściej padają pytania dotyczące efektywności oddziaływań prowadzonych w różnych instytucjach resocjalizacyjnych dla nieletnich. Co jest efektem, czyli zmianą trwałą, a co dostosowaniem, czyli poprawnym funkcjonowaniem podopiecznych pod okiem kadry pedagogicznej? Odpowiedź na to pytanie nie jest oczywiście prosta, a wynikiem jej poszukiwania jest wskazany schemat analizy funkcjonowania instytucji resocjalizacyjnej dla nieletnich jako jeden ze sposobów podnoszenia jakości prowadzonych działań. Zadania realizowane w ramach zaprezentowanego w artykule modelu wychodzą daleko poza zakres ewaluacji wewnętrznej i zewnętrznej działań edukacyjno-wychowawczych, która w tego typu instytucjach prowadzona jest już od wielu lat. Poprzez planowanie

⁸ M. Konopczyński, *Pedagogika resocjalizacyjna...*, *op. cit.*, s. 178-179.

⁹ R. Opora, *Resocjalizacja wychowanie i psychokorekcja...*, *op. cit.*, s. 18.

i właściwą, przemyślaną organizację procesu resocjalizacji, określanie konkretnych zadań oraz celów do realizacji w oparciu o zasoby podopiecznych, efektywność procesu resocjalizacji rozumianej jako działalność kreująca całościowy rozwój wychowanka - ma szansę osiągnąć wysoki poziom.

Według R. Oporę do podstawowych elementów wpływających na skuteczność podejmowanych oddziaływań resocjalizacyjnych należą:

- stworzenie odpowiedniej relacji wychowawczej,
- określenie oczekiwań ze strony podopiecznego,
- ustalenie realistycznych celów,
- zaplanowanie procesu resocjalizacji,
- współpraca i zaangażowanie nieletniego w realizację ustalonych zadań¹⁰.

„Przyglądanie” się własnej pracy, metaanaliza prowadzonych działań to stały element dzisiejszej rzeczywistości resocjalizacyjnej, aby wspomniane procesy mogły wywołać oczekiwane zmiany, niezbędne jest zaangażowanie zasobów instytucji: kadrowych, organizacyjnych, materialnych. Zaprezentowany schemat analizy działalności instytucji resocjalizacyjnej może stanowić inspirację do poszukiwania własnych sposobów podnoszenia efektywności; pomysłu na realizację zadań, ich planowanie oraz wybór. Istota skutecznej resocjalizacji tkwi właśnie w systematycznej analizie prowadzonych oddziaływań w kontekście całościowego funkcjonowania instytucji.

Bibliografia:

Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

Konopczyński M., *Kryzys resocjalizacji czy(li) sukces działań pozornych*, Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa 2013.

Konopczyński M., *Pedagogika resocjalizacyjna, w stronę działań kreujących*, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2014.

Machel H., *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994.

Opora R., *Ewolucja niedostosowania społecznego jako rezultat zmian w zakresie odporności psychicznej i zniekształceń poznawczych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2009.

Opora R., *Resocjalizacja, wychowanie i psychokorekcja nieletnich niedostosowanych społecznie*, Wydawnictwo Impuls, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Kraków 2010.

Sokołowska S., *Organizacja i zarządzanie. Ujęcie teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2009.

¹⁰ *Ibidem*, s. 19.

Urban B., *Ocena rezultatów resocjalizacji*, [w:] J.M. Stanik, B. Urban, *Resocjalizacja*, tom 1, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2007.

Wendt R., *Zarządzanie zmianą w polskiej firmie*, Dom Wydawniczy Zachorek, Warszawa 2010.

NEW STANDARDS IN THE REHABILITATIVE WORK WITH SOCIALLY MALADJUSTED YOUNG PEOPLE: PROPOSALS OF SOLUTIONS

Abstract

This article concerns an evaluation of planned and conducted actions within the process of social rehabilitation of minors socially maladjusted residing at the Youth Educational Centre. The process of change is quite complicated, there are many factors which influence it. This process should be analyzed and assessed systematically. This is the way to improve social rehabilitation process and increase the effectiveness.

The article indicate one of the models how to assess and analyze social rehabilitation process and its goals. The institution has to find the proper methods of working with socially maladjusted. These methods should involve their strong points but the educators have to diagnose them first. The teachers also have to improve their skills and knowledge systematically.